

Nr 227.

Av herr **Lindhagen**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition angående huvudgrunderna för en rättegångsreform.*

Propositionen om huvudgrunderna för en rättegångsreform föranleder mig till följande erinringar:

Det är begripligt och lofvärt, att efter ett mer än hundraårigt fruktlöst utredningsarbete för rättegångsväsendets ombildning nu av processkommissionen framlagts ett förslag, som verkligen kan kallas för en ombildning och i väsentliga delar närmar sig en omstörtning av bestående förhållanden. En sådan föresats måste emellertid alltid bli va vanskelig. Den kan icke undgå att möta ett motstånd från traditionen med djupa rötter i det svenska samhället och den förivrar sig även lätt i godtyckliga konstruktioner och otillräcklig hänsyn till en sådan ofrånkomlig realitet. Därav uppstår benägenhet att företrädesvis fästa sig vid förslaget svagheter. Detta desto hellre som ett dylikt förslag i förevarande angelägenhet, vilket föga upplyses av mänskliga idéer, måste för många vid första påseendet te sig såsom ett språng ut i mörkret. Man kan icke överblicka de oprövade verkningarna men förnimma livligt vådorna att rycka landet loss från ett historiskt arv, som ingalunda varit enbart av ondo.

Med ingående kännedom om det nuvarande tillståndet på grund av en i det närmaste femtioårig tjänstgöring inom alla domstolsinstanser och försatt i nödläget av teoretiska betraktelser över det ovissa, som förelagts oss, har icke heller jag kunnat undgå att i väsentliga delar förnimma enahanda tvivel. Därtill må emellertid fogas den bekännelsen, att jag icke känner mig beredd att avgiva ett slutgiltigt omdöme över betydande delar av förslaget utan att ha på närmare håll fått någon levande kännedom om verkningarna av den s. k. muntligheten och dess huvudförhandling, vilka förslaget sökt taga till förebild.

Statsmakten har ju ock nödgats ensidigt uppdraga åt några få att inkomma med ett förslag till ombildning av rättegångsväsendet och bereda allenast dessa tillfälle att vidga sin synkrets genom utländska studier, men också på grund av uppdragets kategoriska krav äventyrat, att de, i avsaknad tilläventyrs i många fall av egna idéer, lätteligen kunnat falla offer i åtskilligt för en äventyrlig efterhärkning av teoretiska experiment i utlandet. Den övriga svenska allmänheten, de lagkunnige däri inbegripna, som fått den lättare uppgiften att göra erinringar, saknar emellertid allsidig erfarenhet om det nya i förslaget för

att kunna inlåta sig på det med tillräcklig kompetens. Den är visserligen i tillfälle att utan något tryck ovanifrån se nyktert på saken och taga hänsyn i första rummet till svenska förhållanden. Men vi falla i vår ordning, likaledes i brist på egna idéer, lätt offer för benägenhet att klänga oss fast vid den svenska traditionen utan förmåga till nyskapande.

*De ledande
grundsats-
serna.*

Processkommissionens förslag var byggd på ett erkännansvärt bemödande att inrikta sitt förslag efter följdriktiga grundsatser. Förslaget ville således bland annat borttaga de historiska skillnaderna i organisationen av landsbygdens och städernas underrätter. För detta ändamål föreslogs, att även städernas rättsskipning skulle handhavas av enmansdomare i alla mål. Dessa domare skulle liksom hitintills på landsbygden stödjas av ett lekmannelement, som skulle tjäna som ett kontrollorgan mot allt för stor envetenhet hos domaren samt tillika skänka domstolen ett större förtroende hos allmänheten. Från denna föresats gjorde kommissionen ett för systemet farligt och av förhållandena föga påkallat undantag. I rena stadsdomstolar skulle nämligen ensamdomaren döma i alla civilmål utan att vid sin sida hava ens något lekmannelement.

För att emellertid berika ensamdomaresystemet, där det redan funnits och även där det skulle införas på bekostnad av det för rättssäkerheten tryggare kollegialsystemet, så förordade kommissionen efter utländska förebilder rättegångens koncentrerung i en huvudförhandling. Då skulle allting på en gång tilldraga sig och därigenom givas liv och färg i möjligaste mån åt det föreliggande rättsfallet. Detta var således också en begriplig följdriktighet.

Emellertid kunde man ej nöja sig med, att en sådan huvudförhandling utspelades endast vid underrätten. Hovrätterna voro till för att i andra instans kunna döma bättre än underrätterna. De fingo följaktligen ej berövas möjligheterna till ett avgörande vid en huvudförhandling, som i lika mån som den vid underrätten avspeglade de levande faktorerna i rättsfallet. Många svårigheter möta ett sådant upprepande av huvudförhandlingen. Det måste betecknas som en nödfallsutväg och utgör väl en svag punkt uti det framlagda systemet.

Kommissionen insåg dock, att ett tredje upprepande av förhandlingarna inför högsta domstolen av praktiska hänsyn icke skulle låta sig genomföras. Men högsta instansen skulle då i strid mot systemets principer komma att bygga på ett bristfälligare underlag än underrätten och hovrätten. Detta kunde ej försvaras och därför löstes konflikten sålunda, att högsta domstolen endast ägde att bedöma rättsfrågan på grundvalen av det vid de lägre domstolarna framlagda bevisningsmaterial. Något nytt bedömande av detta material eller ny bevisning fick ej förekomma i högsta instans. Denna torftighet över den högsta instansens befogenhet var således också en nödfallsåtgärd i följd av systemet. Det levande innehållet i de olika rättsfallen ligger i överväldigande grad på bevisprövningen. Den allmänna meningen kommer svårigen att med uppräcka händer mottaga ett sådant system. Det måste uppbyggas på resignation inför svårigheterna.

En annan konsekvens av systemet är införandet av advokattvång. Kommissionen föreskriver det därför vid förhandlingarna i hovrätten och högsta domstolen men vågar ej fastslå detsamma, där systemet mest behöver det, nämligen vid underrätterna och deras huvudförhandling. I realiteten kunna parterna ännu mindre än nu undvara advokathjälp även vid underrätten enligt det nya systemet. Detta borde således få stå klart för allmänheten, men i förslaget invaggas den i illusionen av ett medgivande till talans förande utan anlåtande av legitimerad advokat.

Vid bedömandet av detta system och dess ekonomiska konsekvenser är av vikt erinra sig, att här knappast är fråga om någon s. k. demokratisk reform. Det framlagda förslaget är ett uttryck för en modern juridisk skolas inställning för tillfället, med hänvisning till obestridliga brister i den nuvarande ordningen. Det är dock å andra sidan enligt mitt förmenande mer ett efterliknande av utländska experiment än ett krav, framsprunget ur den svenska rättsskipningens tillstånd och menig mans behov av förbättringar. Det kommer icke att göra de rättssökandes börda lättare utan i åtskilligt snarare att öka den. Man skall icke heller föreställa sig, att själva domsluten komma att bli rättvisare än tillförne. Någon skillnad lärer det nya systemet ej kunna framtrolla, helst det, vid sidan av vissa fördelar, måste för dessas skull offra åtskilligt, som är ägnat att trygga rättssäkerheten.

Ett bevis för att arbetet med rättegångsreformen mer uppburits av juridiskt teoretiserande än av medkänsla med den rättssökande allmänheten är bevisningslagens oavbrutna olycksöde. En besjälad nitälskan för en demokratisk rättegångsreform samt dess huvuduppgift en lättillgänglig och rättvis lagskipning undanhåller icke under långa tider de rättssökande på detta sätt ett av de viktigaste medlen för ändamålets vinnande.

Propositionen framhåller liksom processkommissionen, att rättssäkerheten är en rättegångsreforms främsta uppgift. Men det är ej lika klart vad som inbegripes under detta begrepp. Ett huvudvillkor för rättssäkerheten är givetvis, att lagarna, efter vilka det skall dömas, äro goda. På processordningen åter, om vilken här är fråga, vilar att möjliggöra en fullständig utredning om de faktiska förhållandena, som skola ligga till grund för lagtillämpningen. Givetvis ökas rättssäkerheten genom vidgade möjligheter till ett uttömmande bevismaterial.

Rättssäkerheten.

Mera oklart är, i vad mån muntlighet och omedelbarhet i rättegången äro ägnade att medföra en övervägande förbättring eller försämring av rättssäkerheten. Likaledes innebära de föreslagna formella omstöpningarna av domstolsorganisationen knappast några förhoppningar om förbättring av rättssäkerheten. Formerna betyda givetvis åtskilligt, men så särdeles mycket kan väl ej i den punkten vinnas genom de nya formerna till skillnad från de gamla.

Ett av rättssäkerhetens förnämligaste ankarfästen är även domarens sinnelag. De juridiska förarbetena i rättegångsreformen blunda för betydelsen för domstolsorganisationen av en utbildning för domarekåren till kärlek för

den verkliga rättvisan. Måhända är förhållandet enahanda med de utländska förebilderna.

Det enda som enligt min förvisning kan redan nu förutspås om såväl regeringens som processkommissionens förslag är, att det ej i någon mån kommer att skänka de rättssökande rättvisare domar än förut. Den stora allmänheten blir av en juristreform lätt förd bakom ljuset om det väsentliga.

Vid sidan av lagarnas innehåll och domarens sinnelag är rättssäkerheten också beroende konstitutivt av rättegångsväsendets organisation. Det gäller, att bevisprövningen göres mångsidig och objektiv, att parten ej blir beroende av en enmansdomares godtycke och att den stora allmänheten finner ett värn hos rättsskipningen och ej företrädesvis parter, som ha utvägar att bekosta sig ett processförfarande.

Med andra ord, vad nu mest behöves är, såvitt jag förstår, mindre en juristreform och mera en demokratisk reform.

Bevisprövningen.

Den gamla legala bevisteorin, på vilken vi nu se ned med förakt och som i praxis redan övergivits, vilade dock även den på viktiga grundsatser, som den fria bevisprövningen löper fara att allt för mycket förbise. Vår gamla processordning försökte nämligen taga behörig hänsyn till det faktiska förhållandet, att människorna till förstånd och sinnelag äro mycket olika utrustade. Detta gäller således också om domare, parter och vittnen. Att betrakta ett så olikartat människomaterial såsom likartat samt med övervägande lika tilltro överlåta åt envar av dem att tala, svara, vittna och döma ansågs verklighetsfrämmande och äventyrligt. De ofullkomliga människorna behöfde även i detta fall vissa regler, som man kunde lita till och vilkas iakttagande tillförsäkrade dem någon gripbar rättssäkerhet samt räddade dem från att behöva lita på olikvärdigas godtycke.

På detta sätt tillkom exempelvis föreskriften, att två vittnen äro fullt laga bevis i vad de sammanstämma. På samma sätt tog teorin hänsyn till människornas inre svårigheter både för deras egen skull och i rättssäkerhetens intresse. Man borde icke, menade den gamla tiden, tillfoga släktingar och personer, som hade i saken del, det inre lidandet att behöva yppa vad de helst ville förtiga, och det var även äventyrligt för dömandet att behöva bygga dom på utsagor av vittnen, som av kärlek eller hat till endera parten kunde förledas att avgiva otillräcklig eller till och med falsk utsaga.

Den fria bevisprövningen åter är ett barn av vår tid, som mobiliserar upp människorna till likvärdiga nummer och föga efterfrågar deras inre lidanden och deras personligheters skilda skaplynnen. Där är dock den fria bevisprövningen i en domares godtyckliga hand lätteligen en farlig rättegångsordning, som mången gång äventyrar rättssäkerheten.

De redskap, som erfordras för den fria bevisprövningen, framtvinga emellertid i sin hänsynslöshet ett rikare material ur de faktiska förhållandena. Den kan därför i en god domares hand utnyttjas för att bättre än med den legala teorin bygga domen på sanningen. Den är dessutom som sagt en naturlig frukt av tiden, och det återstår för den nuvarande generationen ingenting annat än

att driva den till fulländning och sedan låta även här erfarenheten få fälla sitt slutgiltiga utslag. Redan i den nuvarande rättegångsordningen har emellertid fri bevisprövning kunnat enligt praxis väsentligen genomföras. Det felas endast ett uttryckligt lagbud, som befäster denna praxis, samt därtill framför allt en ny lagstiftning, som skänker bevisprövningen åtskilliga nya redskap, såsom parts sanningsplikt, mindre vittnesjäv, skyldighet att förete handlingar, regler för bevisning genom sakkunnige med mera dylikt.

Regeringen framlade vid sekelskiftet för riksdagen upprepade förslag om ny bevisningslag i sådant syfte. På initiativ ursprungligen av Karl Staaff avslog dessa framställningar av riksdagen icke på grund av någon meningsskiljaktighet om själva saken utan därför, att andra kammaren av misstro till den fria bevisprövningens handhavande ansåg oundgängligt att förbinda reformen med en utvidgning av häradsnämndens befogenhet, under det att första kammaren motsatte sig en sådan sammankoppling. För min del kunde jag under dessa år ej biträda den huvudsakligen från landsbygden rekryterade andrakammarmajoritetens ställning. Denna byggde visserligen på den ingalunda oriktiga uppfattningen, att den fria bevisprövningen lägger större krav på domarens omdömesförmåga. Men den var ju såsom en omdömesfråga redan genomförd och det nya anskaffande av bevismaterial, som krävdes, var endast ägnat att underlätta omdömet. Icke heller kunde den i rättsordningen oskolade lekmannen tillföra domstolen något vidsyntare omdöme än domarens i detta invecklade bedömande och allra minst genom att tilläggas ytterligare en liten matematisk bråkdelen av inflytande. Detta föreföll mig således vara ett alldeles ofruktbart återfall i den legala bevisningsteorins tankevärld. En viss motsägelse låg ju ock däri, att misstron riktade sig endast mot häradsrätterna — möjligen på grund av att de inrymde allenast en juridisk sakkunnig med avgörande inflytande — men ej mot rådhusrätterna, som ju dock eljest ofta brukat sättas i andra klass.

När till sist regeringen tröttnade på grund av andra kammarens upprepade motstånd upptogs av mig frågan flera gånger genom motioner i andra kammaren. De avslog till en början, men slutligen biföll riksdagen år 1915 förslaget och begärde övervägande, huruvida och i vad omfattning arbetet på en reform av bevisningslagstiftningen lämpligen borde återupptagas, samt framläggande för riksdagen av det förslag, vartill övervägandet kunde föranleda. I motiveringen till denna framställning anförde riksdagen bland annat följande:

»Vid den tidigare behandlingen inom riksdagen har frågan om ändrade bestämmelser angående bevisning inför rätta och därmed sammanhängande ämnen av andra kammaren förknippats med en utvidgning av häradsnämndens befogenhet, vilken utvidgning vid upprepade tillfällen av kammaren gjorts till villkor för antagandet av lagförslag i ämnet. Ett så nära samband mellan dessa frågor, att de med nödvändighet bära samtidigt finna sin lösning, synes emellertid icke förefinnas. Lagfästandet av den fria bevisprövningens princip kan nämligen icke i och för sig anses påkalla ändring i domares och nämnds inbördes ställning.»

Riksdagen framhöll visserligen, att riksdagen med vad sålunda anförts icke ville hava uttalat någon mening i frågan om en eventuell utsträckning av lek-

mannelementets inflytande inom häradsrätterna, utan att frågan, huruvida en utvidgning av nämndens befogenhet borde under vissa förutsättningar äga rum, enligt sakens natur borde lösas i samband med den reform av domstolsorganisationen, som förbereddes. Men riksdagens uttalanden innebära dock ett uttryckligt erkännande av att grundsatsen om fri bevisprövning kan lagfästas utan att nämnden i häradsrätterna på grund därav beredes ökat inflytande. Att nämnda grundsats skulle kräva lekmannainflytande resp. ökat sådant i rådhusrätterna har som synes icke ens varit på tal.

Förr hade regeringen velat genomföra en bevisningslag men riksdagen vägrat. När nu riksdagen önskade den, visade regeringen icke längre något intresse därför. Riksdagsskrivelsen låg under många år i justitiedepartementet utan någon åtgärd, ja utan att ens remitteras till processkommissionen. Den 30 dec. 1922 blev den till sist avskriven från vidare behandling.

Vid skildringen av förenämnda böljegång mellan kamrarna har processkommissionen stannat vid det sista avslaget och därpå uppbyggt slutsatser. Propositionen åter antager, att riksdagen också 1915 avslag förslaget.

Då år 1928 i riksdagen återupptogs initiativet senast från år 1915, lyckades det insamla instämmanden från nästan alla jurister och särskilt domare inom första kammaren. Man hade då väntat, att nu omsider skulle denna sak behandlas. Det dröjer nämligen ännu länge, innan en eventuell rättegångsordning kan bli avfattad i paragrafer och beslutad av statsmakterna. Under detta mångåriga dröjsmål skulle omsider, trodde mången, en ny bevisningslag få omsider komma med sina välgärningar till rättsskipningen under åtminstone denna väntetid.

Hur stor blev icke då överraskningen, att lagutskottet utan antecknad meningsskiljaktighet avstyrkte initiativet och att riksdagen utan debatt lät därvid bero. Vid ärendets avgörande låg motionären sjuk, annars hade det blivit både diskussion och votering åtminstone i första kammaren. Emellertid lär nämnda episod icke få tolkas som en obenägenhet för en provisorisk bevisningslag. Åtskilliga önskade, såsom det säges, allenast någon betänketid.

Emellertid har sålunda genom andra kammarens teoretiserande och regeringens därpå följande intresselöshet den svenska rättsskipningen till skada för den rättssökande allmänheten fått under de sista decennierna undvara förmånen av tillräckliga utvägar för att kunna bringa sanningen i dagen och få till stånd ett tillräckligt material, på vilket en rättvis dom kunnat byggas.

*Muntlighet
och omedel-
barhet.*

Den stora nyheten i regeringsförslaget skall väl vara dess skattande åt den moderna från utlandet hämtade processreformen, som kallas skriftlighetens utbyte mot muntlighet och omedelbarhet. Själva processen uppdelas här i två tempon. Ett förberedande stadium då rättens ordförande i samråd med parterna utreder målet antingen genom skriftliga eller muntliga förhandlingar efter hans eget val och sedan den så kallade huvudförhandlingen, där allting tilldrager sig på en gång, och endast det oundgängligaste nedtecknas, varefter rätten helst omedelbart avkunnar sitt beslut.

Det må som sagt vara förlåtligt att den, som verkat under den gamla ordnin-

gen, åtminstone i förstene ställer sig betänksam. Lika litet är man beredd att godtaga påståendet, att därigenom skulle särskilt främjas rättssäkerheten.

Landets invånare äro ju både i rättsskipningen och i praktiska livet på det klara med, att »vill man vara säker, så skall man taga skriftligt på det». Likaledes har domarreglerna lärt oss, att »en domare ej skall vara snar till att döma, ty en snar dom är sällan god eller rättvis». Vi ha en levande erfarenhet av hur mödosamt det ofta är att fatta sin slutliga ståndpunkt och hur noga man måste väga det ena emot det andra ur det protokollerade bevismaterialet och parternas ömsesidiga kritik. Nu kommer en ny grundsats, nämligen att säkerhet vinnes bäst genom att förbjuda skriftliga anteckningar och att den dom är att föredra, som avkunnas hastigt utan tillfälle till närmare övervägande.

Det är dock något lugnande, då vid närmare inträngande i systemet befinnes, att man knappast någonstädes vågat bibehålla det i sin renhet. De förberedande förhandlingarna eller den så kallade förberedelsen skall ju vara skriftlig. Även om parterna höras muntligt lära deras utsagor böra nedskrivas. Detta skriftliga material inläser rättens ordförande och hans meddomare, om sådana finnas, före huvudförhandling. Det är då muntligheten vidtager. Vittnenas hörande, redogörelsen för dokumentationen under förberedelsen samt parternas och deras advokaters ytterligare upplysningar och diskussioner, allt bör ske vid samma tillfälle men endast muntligt.

Propositionen gör nu här av självbevaringsdrift den fundamentala avvikelsen, att vittnesmålen dock skola protokolleras, ett väsentligt skattande således åt det system, som skulle avskaffas. Det är ovisst om parternas personliga anföranden ej också skola protokollföras. Däremot skall det vara förbjudet för advokaterna att uppläsa skrifter vid detta tillfälle och få dem tagna till protokollet. Detta kan ju vara likgiltigt, då de under förberedelsen redan inlämnat skriftliga inlagor och då blir detta skattande åt muntligheten tämligen oförargligt ur skriftlighetens synpunkt.

Vid ett besök nyligen i Oslo hade jag förmånen att få sammanträffa samtidigt med åtskilliga personer, som varit ledande vid organiserandet och tillämpningen av dess nya rättegångsreform. Även där fann jag att skriftlighet insnugit sig på bakvägar, trots den rena muntligheten, som nu anses förhärskande vid de norska underrätterna. Vad som imponerade var en enstämmig ut-sago, att den nya ordningen gick bra i lås och att tidigare motståndare till stor del uppgivit sina betänkligheter.

Emellertid blev jag också i tillfälle att delvis övervara en huvudförhandling vid byretten i ett bilmål och väntade på propositionens försäkran, att en sådan förhandling verkar uppfriskande.

Jag fick då åhöra en muntlig plädering av den ene advokaten. Han hade en hel avhandling med skriftliga anteckningar framför sig till ledning för det muntliga anförandet. Det senare var särdeles flytande och mycket långt. Det vimlade av sakedetaljer, påståenden och bemötanden. På domaren, en kvinna, tycktes det verka allt annat än uppfriskande. Hennes ansikte blev, föreföll det mig, alltmer bekymrat. Då och då sökte domaren göra några anteckningar om föredragets innehåll. Jag log i min svarta själ och tänkte: även här måste såle-

des skriftligheten komma till hjälp, när det gäller att söka fasthålla några hållpunkter.

Huvudsaken med den nu för vårt land föreslagna ordningen för processerna i underrätterna blir således icke så mycket muntligheten, utan företrädesvis *processens koncentring i en huvudförhandling*, då allt som är väsentligt för avgörandet skall på en gång tilldraga sig.

Därigenom kunna onekligen parterna och vittnena på ett effektivare sätt konfronteras med varandra och således även i någon mån kontrollera varandra. Genom en sådan anordning blir också domstolen, det måste ju medgivas, i tillfälle att kunna oftare än förut meddela sitt beslut omedelbart efter förhandlingens avslutande. Jag har själv erfarenhet därav vid rättegångar enligt den nuvarande ordningen, då desamma genom samverkande orsaker faktiskt utspelats i en huvudförhandling.

Genom en sådan ordning bör också rättegången vid underrätter kunna förkortas. I Oslo sade man vid det ovannämnda sammanträffandet, att den huvudsakliga vinsten av den nya ordningen var, att rättegången vid underrätterna numera avgjordes på en mycket kortare tid än enligt den gamla ordningen.

Att anordna en sådan huvudförhandling kan även med vår nuvarande lagstiftning åstadkommas i viss mån. Men det sker ej och kan i varje fall ej ske fullt tillfredsställande därför, att rättegångsväsendet ej blivit i lagen inställt för åstadkommandet av en sådan effekt. Nu får man ej heller förbise att den nya ordningen även har sina olägenheter. Det måste således ofta möta svårigheter för parter och vittnen att kunna komma tillstädes på samma dag och även domaren eller en av dem i fall de äro flera, kan genom sjukdom eller annat dylikt förfall få förhinder. Då måste huvudförhandlingen uppskjutas med åtföljande nya kostnader och besvär. Understundom får domstolen avstå från vittnes- eller expertbevisning, som tilläventyrs varit av betydelse. Med det skriftliga förfarandet och dess tolerans mot erforderliga uppskov utan olägenheter inträffar sådant mera sällan. Då kunna ju vittnen höras, då de äro i tillfälle att inställa sig. Bevisningens fullständighet synes således mera tryggad med den skriftliga proceduren och dess medgivande av uppskov för bevisnings förebringande. Vidare ställer sig en skriftlig procedur, inskränkt till rimliga uppskov, sannolikt billigare än en process enligt den nya ordningen. Den senare blir mera maktpåliggande särskilt för advokaterna, vilka därför också säkerligen betinga sig högre arvoden. Expeditionschefen i norska justitiedepartementet vitsordade vid ovannämnda sammanträffande, att departementet haft sådana erfarenheter.

Vidare måste huvudförhandlingen leda till att vittnen, experter och parter med skyldighet med personlig inställelse äventyra att få underkasta sig längre väntetid än vid en skriftlig process med möjligheter till bevisföringens fördelning på mer än ett rättegångstillfälle. En huvudförhandling kan ju även taga flera dagar och då blir särskilt på landsbygden dessa personliga inställelser betungande. En lantdomare (sorenskriver) som hade erfarenheter både av den gamla och nya ordningen, förklarade vid ovannämnda sammankomst i

Oslo, att till en oskäligen väntetid kunde man vid huvudförhandlingarna ej taga någon hänsyn.

Det må förhålla sig med skriftlighet, muntlighet eller något mellansystem hur som helst. Tämligen visst är, att genom de föreslagna omändringarna icke i någon mån åstadkommas rättvisare domar än som kan ske genom en förbättrad bevisningslag, vilken är lika erforderlig och genomförbar med alla tre systemen. På min fråga därom i Oslo svarades, att därom kunde man ej uttala sig. Denna fråga diskuteras icke ens vid förberedelser till omläggning av rättsskipningen. Den hör hemma till en demokratisk rättegångsreform, vilken ännu mindre diskuteras. Den senare angelägenheten är en fråga om lagarnas innehåll, domstolarnas organisation, domarnes utbildning och tidens mentalitet. Domarreglerna utstaka riktlinjen för en sådan rättegångsreform i sin erinran att »menige mans bästa är den yppersta lagen». Även en demokratisk rättegångsreform, varom skall nedan yttras något vidare, måste visserligen bli ofullkomlig. Den bör dock eftersträvas och eftersträvas med tillgivenhet. På den vägen kan åtskilligt vinnas.

Rättvisare domar?

Under det långa utredningsarbetet är väl knappast någon fråga, om vilken meningarna varit så samlade, som att skillnaden mellan stad och land måste upphöra samt rättsordningen för hela folket bliva en statens angelägenhet.

Förstatligandet av stadsdomstolarne.

Det är i och för sig intet ont uti, att en kommun ombesörjer även sin rättsvård såsom ett uttryck för dess självstyrelse. Men då bör såsom i gamla tider denna självstyrelse även utsträckas till landsbygden häradsvis. Detta vill dock ingen vara med om, utan staten skall fortfarande ombestyrja landsbyggdens rättsvård. Då bör också som sagt städernas privilegium upphöra och rättsskipningen bli likasom lagstiftningen en hela landets gemensamma angelägenhet.

Så är saken även ordnad i Norge och Danmark och bemödandet till gemensam nordisk lagstiftning talar för att Sveriges hållning på detta område upphör. Gagnet av en statsorganisation för hela landet framträder på många sätt. Likformigheten i domstolsväsendets organisation för alla innevånare är ju en naturlig sak, och man kan ej förstå, varför den behöver vara så olika som nu är fallet. Cirkulation mellan ledamöter i de olika domstolarna förhindras genom det nuvarande tillståndet. Den politiska motsättningen mellan land och stad upprätthålles genom bibehållande av onödiga skiljaktigheter. Nu kommer såsom en stor överraskning, att regeringen väl föreslår att de minsta städernas rättsskipning skall förstatligas. För de övriga skall den gamla ordningen fortfarande gälla. Detta kan väl knappast sägas vara uttryck för en »allmän rättegångsreform», som landet väl kunde på en så kardinal punkt hava omsider förväntat sig efter mer än ett århundrades förberedelse.

Det synes vara lagrådet, som i sitt politiska kompromissbetänkande räckt ett finger åt denna vanskliga idé. Man har nu inget annat avsevärt skäl för förslaget än att det skulle bliva så bråkigt och tidsödande att reglera det ekonomiska mellanhavandet mellan staten och de större stadskommunerna med

anledning av en konsekvent rättegångsreform. Ett magert och principiöst skäl, synes mig. Svårare uppgifter har väl den svenska statsmakten ridit ut även i senare tider. För övrigt kommer avfattandet i lagparagrafer av riksdagens eventuella anvisningar samt begrundandet av den myckenhet spörsmål, om vilka riksdagen ej kommer att ens i någon mån yttra sig, förmodligen att taga årtal, innan saken ånyo kan definitivt föreläggas riksdagen. Under den tidrymden bör den ingalunda svårare frågan om en ekonomisk utjämning kunna klargöras.

*Organisa-
tionen av den
folkliga
domstolsin-
stansen.*

En demokratisk rättegångsordning bör giva var man hans rätt, utgöra ett skydd för den svage och syfta till skapandet av försonlighet mellan de tvistande. Processordningen får sålunda icke heller vara till endast för de mera bemedlade utan för alla. Den måste ock ledas av domare, som äro besjälade av nitälskan att efter förmåga döma såsom domareden uttrycker det efter både »Guds och Sveriges lag».

För en sådan ordning är det uppenbart, att största vikt ligger på det domstolsväsende, som dömer i första hand. Inför detta träder det levande livet fram sådant det är. Där härskar det omedelbart, där avgöras alla tvister, där böra domaren och hans hjälpmedel vara de mest fulländade. Underrätterna äro för de menige i regel icke blott den första utan även den sista instansen. Ju bättre domslut, som där fällas, dess mindre behöver anlitas prövning av högre rätt, en prövning, vilken nu liksom kanske i ännu högre grad enligt processkommissionens förslag blir ett privilegium för de mera bemedlade. Någon demokratisk rättegångsreform blir det visserligen icke.

Det bästa rättssystemet är således det, där någon högre instans med dess ofta formellare granskning blir överflödig eller åtminstone kan väsentligen inskränkas. Därav följer, att den första instansens jurisdiktioner ej böra göras för stora. Den nuvarande indelningen synes därför med de modifikationer, som följa av sammanslagning mellan stad och kringliggande landsbygd, kunna i det väsentliga bibehållas. Traditionen är en ingalunda oviktig kulturfaktor. Genom alltför stora domsagor försvagas uppenbarligen domstolens kännedom om de personliga förhållandena, vilken kännedom med rätta tillskrives betydelse. Därigenom ökas ock svårigheterna för de rättssökande att på ett överkomligt sätt hänskjuta sin tvist till domstolen. Det är ett svårt förbiseende att i det offentliga livet kalkylera företrädesvis med det allmännas kostnader för en institutions upprättande. Den stora allmänhetens omkostnader för att anlita densamma bli sällan föremål för något hänsynstagande. Till omkostnaderna för de föreslagna större domsagorna måste därför läggas en uträkning om de ökade utgifter, som vållas för parters, advokaters, vittnens, sakkunnigas med fleras inställelse. Därtill kommer vanskligheten för mången att kunna anslå så lång tid, som erfordras för de längre resorna. Även ur denna synpunkt blir den tilltänkta reformen säkerligen en permanent dyrare affär för den rättssökande allmänheten.

*Kollegiala
domstolar.*

Med ovannämnda uppfattning om underrätternas dominerande betydelse för en folklig rättegångsreform följer också, att domstolens sammansättning måste

på ett framstående sätt trygga rättssäkerheten. Det är väl ostridigt, att det kollegiala systemet äger företräde i detta avseende framför ensamdomarsystemet. Uppenbarligen av den anledningen har aldrig ifrågasatts annat än att överrätterna och högsta domstolen måste vara byggda på kollegialsystemet.

Man må besinna hur olika domarne liksom andra människor äro utrustade till begåvning och sinnesinriktning. Atskilliga äro lagda för lagen, andra för evangelium, några för det formellt riktiga, andra mera för det reellt önskvärda. Alla domare kan man säga äro mer eller mindre socialpolitiskt inställda, vilket icke heller kan alldeles undgå inverka på deras syn inför vissa slags mål. En domare kan också tillfälligtvis förbise synpunkter, som en annan kan upptäcka. Envälde leder gärna som på andra områden till ovarsamhet och godtycke. Diskussion mellan ett kollegium av domare skänker, såsom erfarenheten visar, fruktbarare resultat för rättsskipningen och rättsbedömandet än ensamdomarskapet. Man brukar, såsom också skett i propositionen, härav draga den slutsatsen, att om en underrätt består av tre yrkesdomare måste hovrätten döma över densamma med minst fyra ledamöter och slutligen högsta domstolen över hovrätten med minst fem ledamöter. I denna kvantitativa grundsats lurar väl förtäckt ett tvivel på en obetingad större kompetens hos den enskilde domaren ju högre han slumpvis stigit i instansordningen. Kanske ligger det något i presidenten över Göta hovrätt Staël von Holsteins paradoxala yttrande en gång, att antalet medlemmar i ett kollegium bör tilltagas så stort, att åtminstone någon medlem av detsamma kan antagas på ett framstående sätt förstå sin sak. För den nämnda tågordningen skulle detta yttrande kunna uttydas så, att antalet medlemmar i de olika instansernas domarekollegium bör tilltagas så stort att åtminstone någon medlem av detsamma kan antagas på ett framstående sätt förstå sin sak bättre än någon av medlemmarna i den närmast underlydande instansen.

En demokratisk rättegångsreform med tyngdpunkten på rättsskipningen i första instans måste således som sagt vinnlägga sig om, att organisationen bygges på ett rättsbildat kollegium såsom redan skett i de större städernas domstolar. I tidigare förslag till rättegångsreform var man ibland av enahanda anledning benägen att organisera landsbygdens domstolar på samma sätt. För min del finner jag det vid en genomgripande rättegångsreform ej vara försvärligt att ställa sig på en annan ståndpunkt och än mindre naturligtvis att gå ytterligare baklänges genom att avskaffa kollegialiteten även i de större städerna.

Rättsskipningen i varje jurisdiktion i landet synes mig således böra handhas av ett rättsbildat kollegium på tre personer. Var och en av dessa kan tjänstgöra som ensamdomare, de två bisittarna möjligen även i en eller flera domsagor, i enklare ansökningsärenden och andra bagatellmål. Dessa kunna således komma till prövning och avgörande vid täta sammanträden, i den mån de inkomma, det vill säga till och med dagligen eller åtminstone ett par gånger i veckan. Alla mål åter, vare sig de anhängiggjorts ansökningsvis eller efter stämning, hänskjutas gemenligen till kollegiet, så snart ärendet föranleder tvist mellan parter. Mål, som handläggas av ensamdomare, bör i regel ock hän-

skjutas till kollegiet, då denne domare anser en ansökning böra avslås eller eljest finner ärendet vara av tvivelaktig beskaffenhet. Ett sådant system innebär den största tryggheten för den rättssökande allmänheten. Efter sådana grundsatser är för närvarande det provisoriska överförmyndariet i Stockholm inrättat.

Kollegiet bör bestå av en lagman som ordförande och två bisittare. Bisittarna måste i regel hämtas från de lägre rangskalorna, vilket icke innebär någon mindervärdighet i deras begåvning för uppdraget. De böra givetvis fylla de formella fordringarna på domarekompetens överhuvud taget, men inget hinder bör resas av den anledningen, att de tillhöra yngre åldersklasser. I detta avseende återopå framställningen nedan om domareutbildningen.

En sådan välbehörlig ordning kan införas även vid domsagorna på landet. Man kunde visserligen göra dem alla så pass stora, att tillgång finnes å kansliet till två biträden med domarekompetens. En annan utväg är dock att med väsentligt bibehållande av de nuvarande jurisdiktionerna vid rättegångsdagarna för kollegiala mål låta i mindre domsagor tillkalla efter vederbörligt förordnande tredje man från angränsande domsaga eller någon annan jurisdiktion. En sådan omflyttning är både gagnelig för domareutbildningen och i varje fall vida naturligare än den ökade förflyttningen av parter, advokater, vittnen och sakkunniga m. fl. i de olika målen genom den föreslagna betydande utvidgningen av de särskilda jurisdiktionernas domvärjo.

Det kollegiala systemet förutsätter också, att alla medlemmarna få tillfälle att sätta sig in i ärendet. Det kollegiala system, som förordats av lagrådet för större städer, synes sätta bisittarna i en sådan ställning, att de rätteligen borde, såsom det blivit sagt, i konsekvens med övriga ifrågasatta gradbeteckningar kallas »nämndeman med rättsbildad domarekompetens». Processkommissionen, som bygger på endomaresystemet i alla mål, undviker äventyret av en sådan organisation.

Att återgång från kollegiala domstolar till enmansdomstolar är en tillbakagång i rättssäkerhet och enmansdomstolars omvandling till kollegiala domstolar är ett framsteg i rättssäkerhet, detta ligger i sakens natur. Å andra sidan är det givetvis ett slöseri med penningar och i någon mån även med tid att hava ett kollegialt avgörande för bagatellsaker.

Lekmannaelementet.

Till denna kollegialitet av rättsbildade kan sedan anknytas ett lekmannelement. Detta senare kan också för vissa fall lättare undvaras än då en ensamdomare sitter vid makten.

Lekmannaelementets deltagande i rättsskipningen skulle tillföra den juridiska prövningen ett erforderligt tillskott av sunt förnuft och oförvillad sakkunskap och dessutom sprida kännedom om rätten bland allmänheten och stärka dess förtroende till rättsvården. Ett utslag således av det odödliga spörsmålet om demokratiens tillblivelse samt folkets kontroll på sina styresmän. Outsläckliga och blodiga erfarenheter under alla tidsåldrar ådagalägga behovet och principiellt föreligger det också på detta område av civilisationen.

I tillämpningen ha dessa grundsatser ofta lidit skeppsbrott, merendels up-

penbarat även oanade skuggsidor och aldrig nått fram till målet. Makten kommer alltid att bli älskad jämväl för dess egen skull, och i alla tider har den knappast fruktat någonting så mycket som folkets intelligens. Med andra ord, folkets upplysande blir ej alltid någon kär angelägenhet för dess styresmän, och de senare anse merendels, att de lyckas bäst, om folket går i deras ledband.

Man må besinna, att de menige äro upptagna helt av sina förvärvsbekymmer, de kunna sitt yrke men känna sig främmande på andra håll icke minst i statsmaskineriets invecklade värld. De få därför ett behov att ledas och bli det följaktligen i väsentliga delar. Däri bottna missträkningarna på de vårliga förväntningarna om demokratiens tillblivelse. Den som varit med om vårarna och sedan vaknat upp ur drömmarna, måste konstatera att efter allmänna rösträttens införande och parlamentarismens anpassning efter densamma har parlamentarismens idé blivit beskuren på grund av nyssnämnda förhållanden. Beroendet av den tekniska kunskapen och politiska ledningar har verkat, att framsteget icke kunnat bliva, vad vi väntat av detsamma. Många livets realiteter ligga lika bortglömda i sina vinklar och vrår och i vissa fall mer än förut. Liknande erfarenheter ha givetvis skördats på de flesta områden, där man experimenterat med att giva lekmännen kontroll och medinflytande i funktionärers och tekniskt sakkunnigas utövning av sina uppdrag. Sakens natur och erfarenheterna måste således leda till någon varsamhet. Lekmannaelementet i rättsskipningen bör ej oförbehållsamt tilläggas uppgifter, som det ej är mäktigt att behärska, och ej överhopas med förtroenden, som det omöjliga kan motsvara.

Med denna uppfattning, tillämpad på rättsskipningen, bör väl åt lekmannen i regel ej uppdragas att bedöma själva lagarna, om vilkas innehåll och tillämpning han saknar kunskap och praktik. Han blir därvid merendels ett redskap åt de juridiskt bildade domarna eller, vad än värre är, åt någon av dem. Och vill han höja sig till självständigt bedömande, hemfaller han ofta åt godtycket eller blir, såsom erfarenheten visat, lätteligen benägen för bokstavstolkning och formalism i högre grad än den rättsbildade. Rättssäkerheten blir således övervägande lidande på ett sådant förtroende. Knappast någon rättssökande, som tror på sin rätt, skulle vilja ha sin sak prövad rättsligt av ett lekmannaelement, åtminstone icke i civila mål.

Å andra sidan kan lekmannaelementet bättre kanske här än inom åtskilliga andra områden fylla en uppgift för att utöva kontroll mot en domares övergrepp, tillföra domstolen vid viktiga tillfällen ett tillskott av sunt förnuft och som sagt stärka förtroendet till rättsvården. Framför allt i brottmål böra lekmännen kunna fylla en uppgift på grund av det intresse allmänheten hyser för dylika avgöranden och de mänskliga bedömanden, för vilka fältet här ligger öppet. Lekmannen har i brottmål möjligheter att representera evangelium i dess motsättning till lagen, vars oblidkeliga tillämpning i synnerhet här leder till, att högsta rätt blir högsta orättvisa. Domaren är visserligen av domare-eden ålagd att döma enligt Guds och Sveriges lag, men huvudsaken är emellertid det senare dömandet. Underlåtenhet att rätta sig efter Sveriges lag är

förenad med äventyr, under det att underlåtenhet att döma efter Guds lag icke har för domaren någon påföljd. Lekmannen äger däremot större förutsättningar att ostraffat få laga efter lägenheten i behjärtansvärda fall. Det är väl av denna hänsyn som jury i brottmål enligt vissa lagstiftningar tillmättes rätt att med bindande verkan uttala ett frikännande men däremot icke ett fällande.

Processkommissionen vill emellertid underkasta lekmannelementet domarens ansvar. Principiellt kan detta synas vara rimligt. Det står väl dock i strid med lekmannelementets förutsättningar och uppgifter. Det är obilligt att fordra av lekmannen en rätt tillämpning av lagar, som han ej närmare känner, vid laga ansvar. Ett sådant äventyr kommer väl att av flera skäl minska hans inflytande.

Vår gamla häradsnämnd har ansetts vara en övervägande lycklig anordning för lekmannelementets medverkan i rättsskipningen. Under tiden för formaldemokratins vårbrytning framstod därför en utvidgning av häradsnämndens befogenhet såsom en stor sak. Detta visade sig bland annat i andra kammarens motstånd mot en bevisningslag. Även processkommissionen skattar i viss mån till nämnda krav. En sådan utvidgning av nämndens befogenhet äger enligt min förvissning en särdeles ringa om ens någon betydelse i praktiken. Någon fara uppkommer ej av ett dylikt tillmötesgående. Detta skulle snart inses även av dem, som föreställa sig att ett sådant oförargligt steg betyder ett farofullt språng ut i det obekanta.

Av processkommissionen ifrågasättes nu lekmannelementet jämväl vid rådhusrätterna. Mot detta förslag ha rests betänkligheter. Den skillnad, som hitintills ägt rum i detta avseende mellan lant- och stadsdomstolar, är nog grundad icke blott i historisk tradition utan även på faktiska förhållanden. Men å andra sidan möter införandet av lekmannelementet även i stadsdomstolarna motstånd därför, att traditionen där ännu saknas. Bli vi vana vid saken, förlika vi oss nog även här med en sådan ordning.

Vid sekelskiftet hörde till »det mål vartill man numera i övriga kulturländer vid varje reform i rättegångsväsendet strävar» även införandet av jury i vissa brottmål. Denna övertygelse är nu övergiven av processkommissionen. Men man måste fortfarande fråga sig, om icke en sådan medverkan från lekmannelementet är åtminstone lika försvarlig som de inslag av lekmannelementet, vilka kommissionen förordat. Detta dock under förutsättning att juryn ej får med bindande verkan uttala ett fällande, vilket av ovan redan antydda skäl vore för rättssäkerheten äventyrligare än den nuvarande ordningen.

En olägenhet med lekmannelementet är ibland den tidsödande undervisning i elementära ting, som ofta kräves från den rättsbildade domarens sida.

*De norska
förläknings-
råden.*

När lekmän anförtros själva ledningen av ett processförfarande under eget ansvar, så kunna de utvalda otvivelaktigt tillägna sig både erfarenhet och förmåga att göra en värdefull insats i rättsskipningen. De norska »Förläkningsrådena» är en sådan institution. De ingå såsom en allmän domstol i de civila rättegångarna. I varje härads- eller stadskommun skall det finnas ett för-

liksråd. Det består av tre förliksmän och lika många suppleanter. Alla tre domarna kunna vara lekmän. Parterna skola iakttaga personlig inställelse och biträde av advokat är icke tillåten. Förliksrådets beslut kan överklagas hos de ordinarie underrätterna, men en sådan vädjan lär icke förekomma i avsevärd utsträckning.

Förliksrådenas verksamhet under den nya rättsordningen lär vara mycket uppskattad bland befolkningen och myndigheterna. Såsom ordförande i Oslos förlikningsråd tjänstgör för närvarande en förutvarande medlem av högsta domstolen.

De norska förlikningsrådena synas vara en institution, som hör lyckligt samman med en demokratisk rättegångsreform. Ett övervägande av institutionens införande i Sverige i sammanhang med en ny processreform synes icke på allvar hava ifrågakommit. Så vitt jag förstår bör ett sådant övervägande dock nu komma till stånd. En avhandling om förliksrådene under den nye rettergangsordning har utgivits av sorenskriver Erik Solem på uppfordran av justitiedepartementet. (I kommission hos Gröndahl & Søn Oslo 1927.)

Processkommissionen har trots sin berömliga konsekvens dock genom en del avvikelser räckt ett finger åt varjehanda ansatser att ytterligare uppriva kommissionens ledande grundsatser. Därav hava även olika vederbörande begagnat sig i sina avgivna yttranden, vartill även sakens omtvistliga beskaffenhet måste föranleda. Denna kritik har kommit i synnerhet från domstolarna, som föranletts därtill icke blott av konservatism utan även av en rik erfarenhet och begriplig betänksamhet.

Kritiken.

Den enda korporation, som tämligen oförbehållsamt gått in för förslaget, är advokatsamfundet. Förbundet har emellertid, förklarligt ur dess synpunkt, icke kunnat förlika sig med, att endast rättsfrågan skulle få dragas under högsta domstolens bedömande. Därmed har samfundet i själva verket riktat ett dråpslag mot processkommissionens system. Om i högsta instans även bevisprövning eller bedömande av målet i hela dess vidd skall få äga rum på grundvalen av de skriftliga dokumenten utan en för tredje gången upprepad omedelbar huvudförhandling, så kan väl ifrågasättas, huruvida ej enahanda ordning bör kunna såsom hitintills utan någon avsevärd risk få förekomma även i andra instans. Att samfundet såsom det ock förklarar är intresserat av förslagets konsekvens advokattvånget, detta utvidgat även till underrätterna, kan man förstå. Att samfundets ställningstagande ej får allt för mycket överskattas såsom auktoritativt belyses av de tryckta förhandlingarna vid samfundets senaste årsmöte. Därvid riktades nämligen erinringar emot att samfundets överläggningar angående processreformen icke, såsom eljest plägar ske, av styrelsen befordrats till trycket och att därigenom skiljaktigheter inom samfundet icke kommit till vare sig allmänhetens eller vederbörandes kännedom. Replikväxlingen är ganska pikant och icke minst argumenteringen för styrelsens åtgärd.

Lagrådet har sökt intaga en förmedlande ställning, men därigenom enligt min uppfattning verkat ganska upplösande på den konsekventa byggnaden i

processkommissionens förslag. Rådets utlåtande är byggt på kompromisser och saknar i olikhet med kommissionens system ryggrad och sammanhang. Det är ganska lösligt, fyllt av omtvistliga utläggningar om vad som är och vad som till äventyrs gissningsvis skall kunna inträffa. Lagrådet ifrågasätter till och med att den kommunala rättsvårnaden skulle för en del städer under någon tid framåt bibehållas. En legitimerad myndighets utlåtande blir emellertid oftast ett nödankare för de många, som ej behärska ämnet, och detta oavsett att utlåtandet endast är uttryck för några personers privata meningar, vilka i och för sig ej behöva vara betydelsefullare än de flesta andras.

Vad slutligen angå de s. k. ekonomisakkunniges ekonomiska och organisatoriska utredningar och därav föranledda förslag, så innefatta dessa också upplösning av processkommissionens målmedvetenhet.

Dessa sakkunnige hade emellertid till sin främsta uppgift att söka om möjligt giva några konturer över det nya förslaget förmodade kostnader, vilka måste spela en stor roll för dess godtagande av statsmakterna. Den faran ligger då nära till hands, att man sökt se optimiskt på den ekonomiska sidan av saken och därigenom om än omedvetet varit predestinerad för att utan vägledning av erfarenheter nedprässa kostnaden till det yttersta. De sakkunniges utlåtande har ganska omisskännlig karaktär av en beredning i den så kallade geddesyxans tecken utan tillräcklig hänsyn till själva saken. På denna väg hava sakkunnige till och med kommit fram till en besparing i rättegångsväsendets nuvarande budget. Rättegångsreformen avser emellertid att uppnå betydande förbättringar. I vår tid bruka sällan effektiva och värdefulla omändringar låta sig genomföras utan motsvarande ökning i kostnaderna. Redan detta är en anledning att ställa sig spörjande inför sakkunniges kalkyler. De sakkunnige ha för övrigt för att komma till sitt resultat i mångt och mycket nödgats uppgiva ledande principer samt i åtskilliga delar, såvitt jag förstår, förbisett viktiga konsekvenser.

Regeringens förslag 1931. Olika meningar hava under utredningarna yppats, om tiden nu vore inne omsider för en allmän rättegångsreform eller om de partiella reformernas väg borde beträdas.

Regeringens nu framlagda förslag synes vilja gå en medelväg. Den behåller i stort sett den nuvarande domstolsorganisationen. Skillnaden mellan städerna och landsbygden upprätthålles i princip. Förslaget ansluter sig ej heller till processkommissionens av lagrådet tillstyrkta förslag om stora domsagor utan bibehåller väsentligen den traditionella indelningen. Däremot går förslaget in för den så kallade muntligheten i alla instanser dock med åtskilliga beskränningar samt lägger en särskild vikt vid bevisningens och pläderingens koncentration särskilt vid underrätterna till en huvudförhandling. Denna föregås emellertid av en föregående behandling inför rättens ordförande, vilken därvid äger att välja mellan ett skriftligt eller muntligt förfarande.

Det är ju alltid lättare att påvisa en gammal organisations brister än att förutse olägenheterna av det nya system, som man istället förordar. Det är dock en fördel att kunna förutse skuggsidorna i de tilltänkta nyheterna och ej

helt överlåta till efterkommande att upptäcka dem. Den reform man vill genomföra vinner därigenom i mognad, gagn och varaktighet.

Regeringens proposition ger intryck av att hava tagit hänsyn till vad som kan antagas kunna gå igenom just nu i riksdagen. De många förhandlingarna i detta ärende hava förmodligen avslöjat åtskilligt i detta avseende. Propositionen är också, så vitt jag förstår, skickligt skriven för sådant ändamål. Den fängslar tillika med sin personliga stil och undviker klokt principiella utläggningar, av vilka den ej har behov.

Inför en sådan uppläggning föreligga ringa utsikter till vittgående ändringar i förslaget. Vi importera nu som till förene våra idéer från utlandet och sådana strömningar kunna icke emotstås. Särskilt har som bekant under förarbetena den senaste österrikiska processreformen ansetts som efterföljansvärd förebild för våra förhållanden, vilket emellertid — för att uttrycka mig paradoxalt — ej hindrat folket där nere att bränna upp justitiepalatset i Wien under förmenande, att nämnda rättegångsreform ej förmått slå vakt om rättssäkerheten.

Processkommissionens förslag sysslar överhuvud taget icke med frågan om domarens utbildning, som väl är en grundval i domstolsorganisationen. Indirekt kan det större anspråk, som ställes på ledandet av en muntlig huvudförhandling, nog framtvinga en större rörlighet i intelligensen.

Domareutbildningen.

Å andra sidan äventyras, så vitt jag förstår, att förslaget genom andra anordningar lätteligen nedsätter domarekårens kompetens och förhindrar dess rekrytering med de bästa krafterna. Detta äventyr sammanhänger främst med kommissionens uppfattning, att vikariatsystemet i domarämbetena bör i görigaste mån avskaffas. En modern tidsströmning är att stänga ute den yngre generationen. Den avskedas från verk och yrkesområden, som monopoliseras för så kallade ordinarie av olika slag. Ungdomen skall icke anförtros något annat än obetydliga saker. Först sedan den blivit ordinarie kan man anförtro den allt. Detta är verkligen ett dramatiskt utslag av den statskonst, med vilken styresmän i skydd av de funktionaristiska strömningarna tillåtas att oreflekerat förgifta livskällorna.

Den yngre generationen har många företräden, som de äldre ordinarie ofta sakna. Den har ambition och måste även utöva denna, därför att den yngre generationen icke är ordinarie. Den har ofta lättare att sätta sig in i det rörliga livet, just därför att den är ung. Jag får verkligen säga att vi unga notarier i den domsaga, där jag tjänstgjorde, i all anspråkslöshet tyckte att vi skötte oss bättre än den ordinarie domhavanden, som var gammal och uttråkad. De unga måste öva sig även i de maktpåliggande uppgifterna och dessa intressera ungdomen i hög grad. Man skall för övrigt icke föreställa sig, att i rättskipningen föreligga sådana oerhörda vetenskapliga uppgifter, som man endast mäktar efter en lång erfarenhet. Det är helt enkelt en parad av livet självt i dess enkla dagliga företeelser. Om den unga generationen icke får öva sig även i det mera maktpåliggande, innan den blir ordinarie, var får den då erfarenhet och djupsinne ifrån just den dag, då den på grund av äldres

frånfälle eller andra tillfälligheter blir ordinarie? Alla dessa lättvindiga försök från makthavande och gubbar med sitt på det torra att förklara det unga livet inkompetent är ett av de mest upplysande bevisen för, hur grundligt tiden är ur led.

I överensstämmelse härmed ingår ofta i kommissionens system att söka uppdelat målen inom samma domstol i viktiga och oviktiga samt anförtro de förra åt de mera kompetenta domarna, de äldre, och de senare åt de mindre kompetenta, de yngre. Det blir verkligen synd om både målen och deras domare i bägge fallen. Och vilket upplyst omdöme skall på guldvikt tillskapa denna klasskillnad i sak och person uti vanliga fall, som ej kunna rubriceras såsom specialmål. Det är för övrigt särdeles nyttigt även för begåvningarna att stå i kontakt med livets detaljer. Må de lära sig att »betrakta det lilla som stort».

Kommissionens förslag måste, såvitt jag förstår, genom en dylik dogmatik i förening med andra företeelser i dess domstolsorganisation snarare försämra den nuvarande domarutbildningen i stället för att såsom vederbort söka förbättra den. De tröstlösa befordringsutsikterna och det evigt hotande godtycket från slätstrukna överordnade kunna icke annat än utarma tilloppet av verkliga begåvningar. Förslaget hotar i denna del, synes det mig, att ruinera domarutbildningen, befordringssystemet och rättssäkerheten.

Då domarutbildningen på enahanda sätt lämnas ur räkningen såvitt jag vet i alla förslag till en rättegångsreform, må man icke förvåna sig över att kritik på denna viktiga punkt också uteblir i brist på uppfordran därtill. Denna tystnad kan bliva ödesdiger. Föreningen Sveriges häradshövdingar beröra saken något i sitt yttrande. Endast i en läsvärd broschyr med granskning av förslaget, utgiven av rådmannen i Örebro Gustaf Tisell, har jag funnit denna fara mera målmedvetet belyst uti ett slutkapitel avhandlande »juristutbildningen».

Frågan om domareutbildningen har emellertid en annan ännu allvarligare sida, vilken än mindre beaktas och således icke heller beröres i det föreliggande förslaget. Det förnämligaste i all fostran är karaktärsdanningen och skapandet av ett sinnelag i dess anda. Det finnes säkerligen ej mer än en mening om att särskilt domarkallet påkallar en sådan fostran.

Det undras emellertid, hur ofta från en juridisk lärostol, vid sidan av den myckna undervisningen i vad lagens bokstav formaliter bjuder, även riktas någon maning till det unga byråkrätämnetts bättre jag. Domarreglerna, som »en domare skall sig alldeles efterrätta», ståta visserligen i våra lagböcker, men säkerligen har aldrig, åtminstone så vitt jag erfarit, hållits återkommande serier av förstående föreläsningar eller behjärtade kollegier över detta högviktiga ämne. Kanske har ämnet icke ens annat än undantagsvis flyktigt berörts. Professurer i rättskänsla och medkänsla är vad våra juridiska fakulteter rätteligen också behöva men nog det som sist av allt skulle ifrågakomma. Man kan ju medgiva, att det säkerligen åtminstone till en början skulle möta svårigheter att finna kompetenta innehavare.

Blott domaren är skicklig, det vill säga förstår att i sina domar hålla sig inom lagens bokstav, och är i besittning av nödiga yttre färdigheter, gärna utvecklade till talang, fyller han måttet. Vid domareämbetenas besättande för-

bises vanligen den viktigaste befordringsgrunden, nämligen den verkliga rättskänslan, som söker förstå den stora skillnaden mellan att döma och fördöma, mellan att i domen lägga till grund livets betingelser mera än domarens personliga stämningar och synpunkter. Hänsyn tagas ej till annat än skicklighet och andra erkända befordringsgrunder. En för domareämbetet lämpad sinnesbeskaffenhet är icke någon särdeles erkänd befordringsgrund.

Mycket tal uti utnämningsfrågor till domareämbeten har jag bevittnat, men aldrig, såvitt jag minnes, förnummit en antydning om, att kvalifikationerna i ovannämnda avseende varit föremål för något intresse eller tillagts någon betydelse. Det skarpa huvudet samt yttre färdigheter såsom flit och ordentlighet, lätthet att uttrycka sig eller att föra ordet och dylikt, detta är vad man, vid sidan av tjänstemeriterna, lägger vikt på. En ung man, vilken skarp-sinnigt kan framtolka förhinder i författningarna för ett mänskligt krav att komma till sin rätt, blir gärna beundrad och förespådd karriär. Men om han i stället söker göra gällande, att man bör försöka övervinna formaliteterna för att komma till ett rättvist resultat, kan man vara viss om, att han ej vinner lika stort erkännande.

I alla tidsåldrar och i alla länder ha myndighetspersoner lika väl som den övriga mänskligheten enligt människonaturen oöverlagt låtit ett ouppodlat sinnelag och icke minst politiska motiv, intressen, läror och åsikter omedvetet bestämma deras handlingssätt. Ett effektivt skydd mot missbruk och för rätts-säkerhet nås aldrig genom lagar utan endast genom milda seder, framsprungna ur ett inneboende behov hos människorna att vara goda, rättvisa och förlåtande. Detta behovs genombrott uppmuntras icke av tidsandan. Så mycket större skäl synes då föreligga att begynna någon gång med att i myndighetspersonernas utbildning bibringa dem även någon vägledning i den statskonst, som menade »att äga makt utan ädelmod och mildhet är något, som jag aldrig kan föredraga att se».

De ekonomisakkunniga ha upptagit frågan om domareutbildningen och därvid kommit till ett resultat, som med fog blivit kritiserat. Sakkunniga hava såsom det förefaller velat militarisera domarekåren och påklistra dem vissa kompetensetiketter, inrättade efter hovrätternas nomenklatur. På programmet står en riklig förflyttning från den ena garnisonsorten till den andra och detta även in i de mognare åldrarna. Det är visserligen även för domaren av betydelse att vinna erfarenheter från olika verksamhetsområden särskilt i yngre år. Den medfödda fallenheten är dock huvudsaken, och en sådan kan icke skapas genom dylika förflyttningar. En domarekår bör väl omgärdas med något visst lugn över tillvaron och möjligheter att bilda familj. Detta motverkas av det kringfläckande, som de sakkunniga och för övrigt många andra också anse vara huvudsaken i domareutbildningen.

Betänkandet innehåller icke heller någon ekonomisk kalkyl, huru mindre bemedlade domarekrafter skola erhålla tillräckliga tillgångar för att kunna uppehålla sig enligt kommando på de olika orterna. Även här lurar således en företrädesrätt för mera bemedlade.

De sakkunniga ha med sin syn på saken icke ägnat uppmärksamhet lika litet

som processkommissionen åt domareutbildningens allvarligaste sida, nämligen fostran i karaktärsdaning och skapande av ett sinnelag eller med andra ord den sociala etik, varför domarereglerna äro ett enstaka och undanskymt uttryck.

Insikten om den första instansens övervägande betydelse i en demokratisk rättegångsreform föranleder vidare, att befordringssystemet bör gå icke blott nedifrån och uppåt utan även särskilt vid lagmansutnämningar uppifrån och nedåt. Detta system praktiseras i viss mån redan vid utnämning av domhavande på landet. Det bör ytterligare utvecklas och utsträckas över hela riket. De yppersta domarekrafterna böra sättas som ledande framför allt i den stora allmänhetens domstolar. Därav följer också, att avlöningen för lagmännen under inga förhållanden bör understiga avlöningen till ordföranden på en hovrättsavdelning. Helst bör den, såsom nu är fallet mångenstädes, närma sig avlöningen för en ledamot i högsta domstolen.

Propositionen har liksom processkommissionen och de ekonomisakkunniga föga ingått på denna punkt i en demokratisk rättegångsreform.

*Domarnes
tillsättning
genom val
eller av
regeringen.*

Lekmannelementets medverkan och domarnas utbildning beröras i viss mån även av spörsmålet om de rättsbildade domarnas tillsättning. Detta kan ske genom allmänt val eller utnämning av regeringsmakten. Båda metoderna ha sina fördelar och olägenheter.

I gamla tider valdes domarna av meningheten och propositionen åberopar i åtskilliga andra fall särskilt ifråga om muntligheten gamla tiders förhållanden såsom eftersträvansvärda. För närvarande utses domarna vid underrätterna på landet och de högre rätterna av regeringen. Däremot utses städernas borgmästare och i Stockholm jämväl rådmännen och magistratssekreteraren genom allmänt val. Denna valrätt är emellertid kontrollerad på det sättet, att utnämningen tillkommer regeringen med rätt tillika att välja mellan de tre, som erhållit de högsta röstetalen. Detta är ju en ganska försvarlig kompromiss mellan folkval och regeringsutnämning. De tre som erhållit största röstetalet representera väl i regel olika strömningar inom valmanskåren. Regeringen får därför åtskilligt att välja på, ehuru givetvis å andra sidan det kommer att väcka ovilja inom mäktiga valmanskårer, om regeringen ej utser den som erhållit högsta röstetalet. Det senare sker i regel kanske undantagslöst och man har ej förnummit någon våda för samhället av en dylik praxis.

Konflikter kunna ju uppstå även vid domareval. År 1908 hade vid ett rådmansval i huvudstaden ej såsom vanligt ett fåtal valmän konfirmerat magistratens förslag, utan valmännen hade i stället under livligt deltagande satt den av magistraten i andra rummet uppförde ur spelet. Detta föranledde magistraten att hos regeringen begära ett upphävande av valmännens ifrågavarande valrätt. Beslutet fattades den 13 november 1908 och däremot avgavs av mig en principiell reservation, som även ingick åtskilligt på trossatsen om domarnas ofelbarhet. Denna konflikt på visst sätt mellan lekmannelement och rättsbildade domare föranledde en intresserad diskussion i pressen och bland allmänheten.

Då magistratens nämnda framställning ej syntes vinna avseende, förordade

magistraten den 22 oktober 1909 i ett till regeringen överlämnat förslag till valordning för bl. a. ifrågavarande val, att det gällande valsättet med lika rösträtt såsom vid riksdagsval skulle utbytas mot kommunal röstskala jämte proportionella val. Även här avgav jag en principiell reservation. Magistratens båda framställningar vunno ej regeringens bifall.

Den allmänna meningen inom högre kretsar är nu, att domarämbetena själfallet böra tillsättas av regeringen utan medverkan från folket. Särskilt tror man sig därigenom undvika, att politiska synpunkter få göra sig gällande. Det är nämligen en egendomlig föreställning hos många, att politiken är något förkastligt eller åtminstone föga aktningvärt. Politiska synpunkter göras liktydiga med obehöriga synpunkter. Rätta förhållandet är emellertid, såsom jag tillät mig framhålla i min förenämnda första reservation i magistraten, att det är just inom politiken, som den stora kampen utspelas om rättens och sanningens förverkligande. Att sålunda taga parti för politiska synpunkter betyder att taga ställning i fråga om de skilda uppfattningarna om människorätt och människovärde. Ingen människa, således icke heller en domare, kan undgå att mer eller mindre intaga en ståndpunkt i dylika livsfrågor, de verkliga domarefrågorna.

Man kan för övrigt fråga sig, varför en justitieminister i en merendels parti-vald ministär skall vara särskilt skickad att hålla sig fjärran från politiska synpunkter. Regeringsutnämningen blir merendels en byråkratiskt utnämning. Den dikteras dessutom ofta icke av justitieministern, utan av utomstående oansvariga personer. Justitiedepartementet hör sig för i vissa fall hos hovrätternas presidenter, förmodar jag. Praxis lär merendels vara, att vid rekrytering av högsta domstolen tillfrågas dennas medlemmar. I Norge inhämtar man råd allenast av ordföranden i landets högsta domstol, men det är ju möjligt, att ordföranden i sin ordning rådgör med sina kamrater.

Man kan ju säga, att en regeringsutnämning på visst sätt ej ens undgår att bli en partiutnämning. De flesta rättsbildade domare, särskilt på de högre befordringsstadierna, tillhöra med sina politiska sympatier den så kallade högern eller politiska skiftningar som stå den närmast. Då sinnelaget ej tillmätes någon betydelse vid regeringsmaktens utnämningar måste således inträffa, att domarekåren av regeringen rekryteras företrädesvis med högermän eller deras politiska likar. Detta uppfattas också på höjderna snarare som en garanti för att bli en god domare, under det en avancerad s. k. vänsteråskådning anses äventyrlig för domarämbetet.

Det är just emot sådana företeelser, som ett folkvalt lekmannelement skulle i någon mån utöva en motvikt. Den enda utväg, varigenom vid domareutnämningar även sinnelaget skall få något beaktande, är lekmannelementets medverkan vid valet. Mig synes således åtminstone för en demokratisk rättegångsreform till skillnad från en byråkratisk det nuvarande sättet för domareutnämningarna i städerna fortfarande vara att föredraga framför en okontrollerad regeringsutnämning. Den bör helst utsträckas även till domareutnämningarna för landsbygdens härader, såsom fallet var i de av propositionen understundom berömda gamla tiderna. Man kan väl också fråga sig, varför folket på

landsbygden är liksom stadsborna tillerkänt medverkan vid valet av sina själsörjare, men däremot är till skillnad från stadsborna fråntagen allt inflytande på valet av sina domare.

*Advokat-
tvång.*

Till frågan om lekmannelementets deltagande i rättsskipningen hör nära samman den gällande rätten för parter att själva föra sin talan vid alla domstolar. I följd av samhällslivets komplicerings och lagarnas mångfald börjar denna rättighet allt mer att förvittra. En part kan i växande omfattning ej reda sig i rättegångsmål utan biträde av advokat. Med muntligheten och omedelbarheten kommer advokattvånget än mer över oss. För slutsputten i en muntlighetsprocess fordras skickliga advokater. Den enkla, billiga, lättfattliga svenska processen förvandlas definitivt till en dyrare historia för parterna med ytterligare äventyrande i all synnerhet av medelklassens och de obemedlades utsikter. Den som förmår betala mest kan ock försäkra sig om den skickligaste advokaten.

Visserligen medgiver förslaget bibehållandet av rätten för en var att uppträda som ombud vid underrätterna. Detta är förmodligen ett medgivande särskilt åt lantmännen i riksdagen. När den stora huvudförhandlingen skall föra i underrätterna blir det i alla fall omöjligt annat än för en rättsbildad person att föra en någorlunda effektiv talan och finna sig tillrätta i de påfrestande ögonblicken.

Det är intressant att även få belägg på, hur utvecklingens orm biter sig i stjärten. Under vistelse i januari 1918 i Petrograd besökte jag justitiekommisariern och frågade honom om åtskilligt. Han berättade, att bland det första den andra revolutionen gjorde var att ge respass åt det gamla systemets privilegierade advokatstånd och domare.

Något mera reaktionärt och omöjligt fanns knappast inom det ryska riket, sade han. På min fråga, hur det då ställts med advokatverksamheten, svarade han, att en författning utfärdats om att varje rysk medborgare kan få vara ombud vid alla domstolar. Sålunda, vid samma tid, som Sverige ämnar införa advokattvång, avskaffas i Ryssland den privilegierade advokat kåren och införes såsom en befruktande nyhet den frihet i ombudskap, som i Sverige åtnjutits åtminstone sedan år 1734.

Det är säkerligen ingenting att göra åt detta. Advokattvånget kommer över oss och förtrustningen på alla områden är vår tids lösen. Med det nya systemet i processordningen tenderar kanske advokatrörelsen till och med att övergå på några få stora advokatfirmor, liksom de små detaljhandlarna försvinna för de stora varuhusen. Om dylik utveckling är oundviklig, kan den väl ändå ej betraktas såsom lycklig. Det förslag, som främjar advokattvånget, kan knappast sägas komma i den punkten med en demokratisk rättegångsreform.

Det nuvarande behovet av advokathjälp och blivande ökning av behovet med tillägg av förpliktelse i vissa fall att anlita advokat utestänger i sin mån det stora flertalet medborgare från rättsvård i följd av de höga omkostnaderna. Offentlig rättshjälp kan knappast anordnas överallt och den nedlägger väl sällan samma intresse för klienten, som den efter advokattaxa betalda advokaten. En demokratisk rättegångsreform borde därför i sitt program upptaga

rättsjälp för obemedlade samt utbildning av assistenter, som betrakta denna uppgift såsom en kallelse. Fri rättegång medges visserligen ganska frikostigt redan nu. Svårigheter kvarstå emellertid att förekomma ett ohemult processande på allmän bekostnad samt medelklassens faktiska uteslutande från rättshjälp, därför att den har tillgångar, som dock äro omistliga för nödiga behov och ej lämna överskott till advokatarvode. Den nya rättegångsreformen går här en motsatt väg, den inför advokattvång och sysslar otillräckligt med dess ekonomiska skuggsidor.

Parternas hörande och sanningsplikt sammanhänka icke blott med bevisfrågan utan även med spörjemålet om faktiskt eller rättsligt advokattvång i processen. Ett viktigt, jag skulle nästan vilja säga mäktigt framsteg är förmodligen parternas personliga hörande, vilket skulle tillgodoses genom den nya rättegångsreformen. Nuvarande praxis att parterna ej behöva infinna sig vid rätten, utan äga rätt att sända ett ombud, som ej upplevat vad tvisten rör sig om och ofta har partens uppdrag att neka eller annorledes dölja sanningen, leder målet på irrvägar, samt komplicerar bevisningen och ökar behovet därav även kvantitativt.

I denna punkt kan den nya reformen verkligen sägas vara demokratisk. Att båda parterna personligen konfronteras med varandra vid samma tillfälle måste likaledes underlätta domstolens uppgift. Mig synes, att ett sådant framsteg enligt sakens natur bör föranleda till, att parternas personliga hörande bör komma först i rättegången och föregå advokaternas plädering. Att höra parterna först ett senare tillfälle, måste så vitt jag förstår förrycka förhandlingarna. Sanningsplikten och straff för dess överträdelse äro ett naturligt komplement till partens personliga framträdande i rättegången. Här bör väl processordningen dock iakttaga en viss försiktighet ur mänsklig synpunkt, samt ej tvinga en person utöver rimlig förmåga.

När jag vid rättegångar fungerat såsom ordförande och fått anledning förmoda, att någon part företrädd av rättegångsbiträde varit närvarande såsom åhörare, har jag plägat efter förhållandets konstaterande anmoda parten företräda, varefter jag hört honom först och således innan biträdet fått komma till orda. Det vore väl ifall en sådan ordning omsider kunde bliva obligatorisk. Den norska lagstiftningen om förlikningsråd har säkerligen befruktat rådens speciella uppgift genom att tillåta endast personliga partförhör vid förhandlingarna.

Skapas den nya rättegångsformen på folkliga grundvalar genom att tyngdpunkten i rättsskipningen förläggas till underrätterna, bör överrätternas organisation väcka mindre bekymmer. I stället för det, så vitt jag förstår, bakvända systemet att vidga underrätternas jurisdiktionsområden och förminska hovrätternas genom inrättandet av flera hovrätter, kan det nuvarande naturligare systemet bibehållas. Man kommer även i övrigt ifrån den besvärliga konstruktionen att, säkerligen utan några framstående resultat, söka förläna även hovrätterna karaktär av domstolar i första instans med de många be-

Parts hörande och sanningsplikt.

De högre rätterna.

svårigheter, omkostnader och omöjligheter i många fall, som därav måste bli en följd. Förmodligen kan man dock icke ännu avskaffa hovrätterna och behålla en enda enhetligt organiserad överinstans, trots att hovrätternas rättskipning, vilket system man än väljer, knappast kan i genomsnitt bli avsevärt mera framstående än underrätternas.

Visst är däremot, att såsom advokatsamfundet ansett, högsta domstolens uppgift blir förtorkad, om den ej får syssla också med bevisprövningen, vilket för folket är det icke minst viktiga. Då omedelbarhet med huvudförhandling som sagt ej kan där rimligen äga rum, bör den också kunna undvaras i hovrätterna. Deras huvudstyrka ligger ju i den större kollegialiteten. I hovrätternas kollegier befinna sig ock många goda huvuden, som äro på språng till de högsta befattningarna. Vad angår hovrätternas fasta besättning, så har det visserligen nyligen sagts, att enligt de ekonomisakkunnigas förslag skulle den komma att bestå endast av »kasserade domare». Men det förhåller sig så, att inom de ämbetsmannakategorier, som ej vilja, kunna eller tillåtas göra karriär, befinna sig ofta de bästa karaktärerna, vilket för rättskipningen likaså är en omistlig egenskap.

Givetvis måste medgivas, att det kan vara nyttigt för en hovrätt att få ett intryck av parternas personligheter och bekännelser. Men i det stora hela betyder nog detta icke så mycket för avgörandet i hovrätten. Domsluten komma fortfarande att utfalla ungefär som hittills. Under föredragningen sista dagarna i särskilda utskottet betonades, att den muntliga bevisningen i hovrätten måste i regel bli sämre än i första instans. De små vinningar, som kunna ernås genom bemödanden att göra även hovrätterna till en första instans, motsvara föreställer jag mig knappast de stora omgångarna och kostnaderna. Parter, som ha råd därtill, må emellertid gärna få experimentera därmed. Det anses ju också vara önskvärt för utbildningen av särskilt de medlemmar i hovrätten, som komma att ägna sig åt andra än mer maktpåliggande domareuppdrag.

Om regeringsförslaget beträffande hovrätterna och högsta domstolen, inom vilka instanser jag ock haft långvarig tjänstgöring, har jag ej hunnit inom motionstiden utveckla några synpunkter utöver vad som ovan eller tidigare antytts.

Det bör emellertid ytterligare betonas, att de högre instanserna knappast äro till för menige man utan mera för ekonomiskt privilegierade samhällsklasser. Den efter strid i riksdagen redan genomförda bestämmelsen, att talan till högsta domstolen ej får fullföljas, såvida ej tvistens värde uppgår till 1,500 kronor, talar sitt tydliga språk. Processkommissionens förslag att medgiva att ett dylikt tvistemåls anhängiggörande omedelbart hos hovrätten som första instans är ett uttryck för samma från utländska förebilder hämtade anda, men förslaget har ej upptagits i propositionen.

Det bör här erinras, att även underrätterna hitintills äro faktiskt stängda för en myckenhet människor, särskilt på landsbygden. I social jordlagstiftning t. ex. äro de, som skola skyddas, hänvisade att efter stämning till domstol söka göra gällande sin rätt emot den, för vars makt de skulle skyddas. Så ock i

många andra fall. En sådan hänvisning är en orimlighet. I de flesta fall varken mäkta eller våga obemedlade och svaga begagna sig av en sådan lagstiftning med dess oöverskådliga äventyr.

Vid övervägandet av en allmän rättegångsreform bör ej få glömmas bort, att vi också ha en så kallad tryckfrihetsprocess. Där gäller det likaledes stridiga medborgerliga intressen och problemet bör väl även där vara vad man kallar vinnandet av rättssäkerhet.

Tryckfri-
hetspro-
cessen.

Man kan till en början ifrågasätta, om med tidsförhållandena och tryckfrihetens utveckling det tryckta ordet numera kan vara likaväl skyddat genom det allmänna rättegångsförfarandet som det talade och handskrivna. Erfarenheten visar att det senare ej är obilligt utsatt för processförfarandet. Processen om det tryckta ordet däremot, vars missbruk visserligen är farligare därför att det når så många människor, är underkastat en domstolsorganisation, som väl kan kallas orimlig. Sedan långt tillbaka har uppmärksamheten riktats även på detta förhållande. Ett kommittébetänkande om revision av tryckfrihetsförordningen utkom år 1912, men det har icke lett till någonting.

En pressens lekmanadomstol skulle ock såsom förlikningsnämnd och väktare mot uppenbara missbruk vara på sin plats, såvitt jag förstår för båda parterna. I den punkten hänvisas till en motion, som år 1929 väcktes av mig i första kammaren.

Det synes mig önskligt, att propositionen nu bör leda till något resultat. Man skulle till och med kunna säga, att sedan svenska folket under mer än ett århundrade nedlagt kostnader för förberedelser till en rättegångsreform, så vill man någon gång få valuta för pengarna, även om det må ske till vad pris som helst. Det är ej osannolikt, att man ej heller kan komma särdeles mycket längre än regeringsförslaget, helst en proposition ofta för riksdagen betyder ingenting mindre än ett fullbordat faktum.

Yrkanden.

Emellertid uppfordrar ju propositionen folkrepresentationen att uttala önskemål. Med åberopande av vad som ovan anförts får jag därför hemställa,

att riksdagen, med anledningen av propositionen nr 80 om grunderna för en rättegångsreform, ville uttala sig för

1) genomförandet i möjligaste mån av en folklig eller *demokratisk rättegångsreform*;

2) att, i avvaktan på reformens definitiva genomförande, för nästa riksdag framläggas en provisorisk bevisningslag eller åtminstone en lag eller speciella lagar om bevisning genom sakkunniga och skyldighet att utlämna handlingar;

3) att ett förstatligande av samtliga stadsdomstolar genomföres samt förslag till en ekonomisk uppgörelse föreläggas riksdagen i sammanhang med det definitiva avgörandet;

4) att huvudvikten i reformen lägges på underrätternas or-

ganisation såsom den första och sista instansen för flertalet rättssökande i landet;

5) att i rättssäkerhetens intresse kollegiala domstolar om tre rättskunniga införas även vid landsbygdens underrätter;

6) att vid rättsskipningen i alla underrätter medverkar ett lekmannelement, vilket dock ej bör överhoppas med förtroenden, som det ej kan motsvara;

7) att övervägande bör ske om införandet av en domstolsinstans, motsvarande de norska förlikningsråden;

8) att domareutbildningen sker på ett mindre schematiskt och mera mänskligt sätt än som blivit ifrågasatt;

9) att vid förordnanden och utnämningar till domarebefattningar den yngre generationens förmåga och betydelsen av karaktersegenskaper ej underskattas;

10) att vid regeringsutnämningar till högre domarebefattningar åtminstone vid underrätterna medverkan även sker genom lekmannelement, på sätt för närvarande äger rum vid stadsdomstolarna;

11) att det faktiska och rättsliga advokattvånget i processer och dess omkostnader mildras, så vitt kan ske;

12) att parts personliga hörande äger rum i största möjliga utsträckning och föregår rättegångsbiträdenas inlägg;

13) att vid förberedelsen till huvudförhandlingen muntliga, samtidiga förhör i första rummet begagnas, så vitt sådant anses påkallat;

14) att uteblivande av vittnen, experter och parter vid huvudförhandlingen i följd av laga förfall ej får utgöra ett hinder för uppskov i syfte att tillgodogöra sig ett upplysande bevisningsmaterial;

15) att genom en demokratisk processreform för underrätterna behovet av vädjan till högre rätt allt mer minskas, vilket ock underlättar de högre instansernas begränsning till sina oundgängliga uppgifter utan illusoriska förhoppningar om en konkurrens med underdomstolarnas folkliga uppgift;

16) att även tryckfrihetsprocessen omdanas till överensstämmelse med det övriga rättegångsförfarandet och i varje fall erhåller en rimlig domstolsorganisation, vartill bör komma en hedersdomstol sammansatt av lekmän.

Stockholm i mars 1931.

Carl Lindhagen.

I N N E H Å L L.

	Sid.
Bekännelse	1
De ledande grundsatzerna	2
Rättssäkerheten	3
Bevisprövningen	4
Muntlighet och omedelbarhet	6
Rättvisare domar?	9
Förstatligandet av stadsdomstolarne	9
Organisationen av den folkliga domstolsinstansen	10
Kollegiala domstolar	10
Lekmannaelementet	12
De norska förlikningsråden	14
Kritiken	15
Regeringens förslag 1931	16
Domareutbildningen	17
Domarnes tillsättning genom val eller av regeringen	20
Advokattvång	22
Parts hörande och sanningsplikt	23
De högre rätterna	23
Tryckfrihetsprocessen	25
Yrkanden	25